

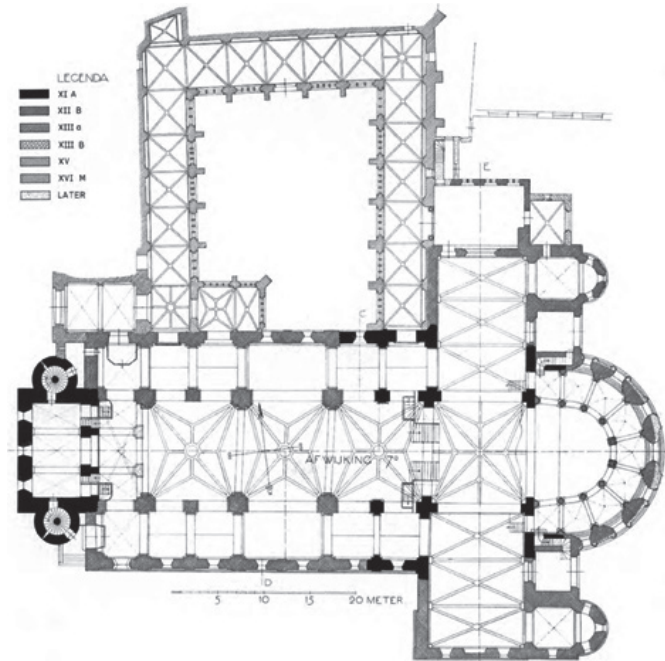
*Basiliek van
Onze Lieve Vrouwe Tenhemelopneming
in Maastricht*

Ok al lijkt de basiliek van Sint Servaas de top van de Maastrichtse kerkarchitectuur te vertegenwoordigen, u mag een dagje Maastricht nooit afsluiten zonder een bezoek aan de Onze Lieve Vrouwebasiliek gebracht te hebben. U stapt binnen in de hoge middeleeuwen, het lijkt dat alle stijlwijzigingen en het 20e-eeuwse ‘opleuken’ aan deze kerk voorbijgegaan zijn. Zeker regionaal is de kerk van grote importantie binnen de Romaanse bouwkunst, omdat er zo weinig aan gesleuteld is. Als u ervoor openstaat heeft deze kerk dezelfde allure als die van Maria-Laach, Speyer, Vézelay of Autun. Hij is niet zo rijk gestoffeerd als de San Marco in Venetië omdat de Maastrichtenaren niet over de wereld zwierven om kostbaarheden te stelen, nee, ze werden zelf bestolen. Maar daarover later... De zuilen zijn van kolenzandsteen en niet van Ravenna-marmer zoals in de Paltskapel in Aken, omdat de Onze Lieve Vrouwe niet op zulke machtige begunstigers kon terugvallen. Het kapittel van Onze Lieve Vrouwe moest elke daalder vóór het uitgeven omdraaien en sommige proosten zagen van hun inkomsten af om de kerk niet onnodig te belasten. Dat maakte wel dat voor ons een sfeervolle middeleeuwse basiliek behouden bleef die een bezoek meer dan waard is.

Cover: De Onze Lieve Vrouwebasiliek, door Philippe van Gulpen rond 1840 vastgelegd. Toen moest de grote restauratie door architect Cuijpers nog beginnen. Daarbij sneuvelde o.a. de sacristie tussen de steunberen van de apsis en de aanbouwsels aan de Barbaratoren en werd de noordelijke koortoren herbouwd.

Rechts: De Onze Lieve Vrouwebasiliek als entourage voor het gezelligste plein van Nederland.

Voorgeschiedenis

Bij bodemonderzoek in het pandhof zijn resten gevonden van een eerder bouwwerk van ongeveer 30 meter lengte. Mogelijk

Boven: De bouwfases zichtbaar gemaakt. De vroegste (zwarte) delen stammen uit de 10e eeuw, de lichtste delen zijn uit de laatste bouwcampagne in de 16e eeuw. Het houten tongewelf werd in fasen tussen de 15e en 18e vervangen door een stenen gewelf.

Rechts: Het pauselijk wapen dat bij de verheffing tot basiliek hoort.

is dat nog een rest van het Romeinse heiligdom binnen het castellum óf een Merovingisch kerkgebouw uit ±600. Omdat uit schriftelijke bronnen bekend is dat hier sinds de vierde eeuw de bisschopszetel is geweest is de verleiding groot in de resten de fundamenteën van de bisschopskerk te zien. Het metselwerk is weliswaar typisch Romeins maar die techniek bleef ook na de Romeinse tijd in zwang. Tegen de stelling spreekt het gebrek aan Merovingische graven. In de 7^e eeuw werd normaal gesproken al bij de kerk begraven, de Romeinen deden dat altijd buiten de stad. Terwijl de bisschoppen binnen het castellum resideerden had de plaatselijke bevolking buiten de muren al een stedelijke agglomeratie gevormd.

Het Onze Lieve Vrouwekapittel is rond 1000 gesticht door bisschop Notger van Luik. Rond die zelfde tijd zijn de bouwactiviteiten begonnen die geleid hebben tot het gebouw dat er nu staat.

Basiliek

Alhoewel de Onze Lieve Vrouwekerk de in de romaanse bouwstijl gebruikelijke basilicale vorm heeft slaat het predicaat “basiliek” niet op de bouwwijze, maar is een door het Vaticaan verleende eretitel. Bij deze titel hoort ook het recht een wapen met de pauselijke symbolen te voeren (zie afbeelding rechts).

De kerk is op 20 februari 1933 door paus Pius IX tot basilica minor verheven, de volledige naam luidt sindsdien:

Basiliek van Onze-Lieve-Vrouw-Tenhemelopneming.

De Maastrichtenaren houden het liever op *Slevrouwe*.

Het bouwwerk

Het gebouw is een voor de 11^e eeuw gebruikelijke basilicaal langhuis met schip, zijbeuken en (in later stadium vergroot) transept (dwarsschip) en twee pseudotransepten. De viering is voorzien van een koepelvormig gewelf dat gedecoreerd is. Een apsis is direct tegen het transept geplaatst en biedt plaats aan het koor, dat ook de hele viering in beslag neemt. Die apsis heeft twee verdiepingen, maar vertoont dan niet de naar buiten gerichte dwerggalerij zoals bij de St. Servaas, maar een unieke

kooromgang met daarboven liggende gaanderij. Zie ook het PDF-bestand met de monumentbeschrijving en meer foto's.

Exterieur: Westwerk

Aan het Onze Lieve Vrouweplein staat een ongenaakbare facade met dubbele toren. Duidelijk zichtbaar is dat de gevel twee keer verhoogd is, de eerste keer was begin 12^e eeuw. Aan het einde van die eeuw kwam daar nog de natuurstenen opzet met bogen op, net als bij de traptorens ernaast. Van Romeanse kerken in de regio zijn westwerken nog zelden zo summier uitgevoerd. Vaak is er een voorhal met een fraaie

Boven: Het westwerk is minder bijzonder dan men denkt. Dit mozaïek van een onbekende kerk laat een soortgelijk westwerk zien. Verschil is dat in Europa soortgelijke bouwsels later verfraaid zijn met nieuwe entrees.

Links: De Onze Lieve Vrouwebasiliek zoals in 1855 vastgelegd door de Maastrichtse kunstenaar Alexander Schaepkens.

bewerkt entree. Helemaal ongewoon is het westwerk nou ook weer niet, getuige een mozaïek van een vroeg-christelijke kerk met een vergelijkbaar westwerk (zie afb. pag.4).

Exterieur: Apsis

De koorzijde van het gebouw is veel vriendelijker, zoals op de litho van Schaepkens uit 1855 te zien is (zie afb. pag.4). Dat was de situatie voordat Cuypers begon te restaureren. Op zich is er niet zo veel veranderd; er staan nu forse bomen die

Boven: Tijdens de bouw van de eerste delen van de kerk (11e eeuw) maakte men dankbaar gebruik van fundamenteën van het castellum uit de Romeinse tijd. Hier steunt het westwerk op een torenfundament.

Rechts: In diezelfde bouwperiode werden grote blokken natuursteen uit gesloopte Romeinse gebouwen gebruikt.

iets van dit uitzicht belemmeren. Het complex is moeilijk op foto vast te leggen, omdat het zo ingebouwd is. Het gebouwtje rechts op de voorgrond hoort niet bij de kerk; het is het wachtgebouw dat bij de nabijgelegen stadspoort hoorde. De ommuring daarvan is intussen verdwenen.

Interieur: Koor, kooromgang en galerij

In het interieur is het oostelijk koor het indrukwekkendst. De schildering in de koepel is gerestaureerd. Dit type apsis met open omgang komt in onze streken niet veel voor. Het komt voort uit de grafbasilieken in Rome van de 4^e eeuw en was bedoeld om in de apsis relieken tentoon te stellen terwijl de pelgrims die via de omgang konden zien en aanbidden. In de Onze Lieve Vrouwe ziet u boven de kooromgang nog

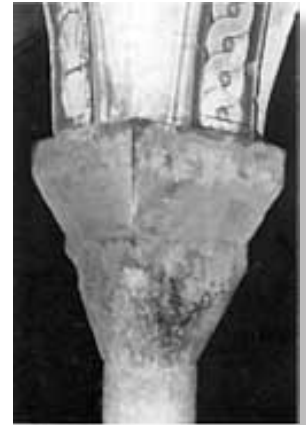

Boven: Het koor, kooromgang, gaanderij en het gedecoreerde koepelgewelf.

een galerij. Let op de middelste gebundelde zuilen met bijzondere dubbelkapitelen (foto rechts). Meestal zal zo'n galerij naar buiten open zijn om de relieken aan het volk te kunnen tonen, maar dat was de Onze Lieve Vrouwe door toedoen van de Servaas verboden. Hier is de galerij dus naar binnen open.

De kapitelen zijn alle 12e eeuws en vertonen scènes uit het Oude Testament. Ze zijn gemaakt door rondreizende beeldhouwers van een groot Duits atelier. Stijlkenmerken zijn dezelfde als die van de Sint Servaas, die uit dezelfde tijd stammen. Links van de trap naar het koor is een automaat waarmee u enkele minuten licht krijgt op alle details van architectuur en decoratie. Die laatste is waarschijnlijk een product van Cuypers, die toen net zo'n succes had met zijn bonte polychromeringen (ook die van het Bergportaal in de St. Servaas is van hem).

Re.bov: De tamelijk unieke samengestelde pilaren van de kooromgang.

Rechts: Een van de vier hergebruikte pilaren uit de eerste oostcrypte.

Crypten

De eerste oostcrypte werd gesticht tijdens de ambstperiode van bisschop Balderik II van Luik (1008-1018) en werd in 1018 door Balderik gewijd. Het is bekend dat de crypte kort na de wijding is ingestort en – met een extra zuilenrij versterkt – opnieuw werd opgebouwd. Van de vernieuwde oostcrypte (gewijd in 1037) zijn vier zuilen van die eerste crypte afkom-

Boven: De oostcrypte in zijn tweede gedaante. De eerste stortte vrij snel na de bouw en wijding in.

Rechts: In het westwerk is ook een crypte, waarin nu de kerkwinkel is ondergebracht. U zult dit beeld dus niet meer zo snel zien.

stig. De oostcrypte is in een aantal bouwfases ontstaan naar het voorbeeld van die van de St. Lambert in Luik. In noord- en zuidwand zijn de aanzetten te zien van koortorens uit een eerder bouwplan, die echter nooit zijn uitgevoerd maar ook niet gesloopt werden. De beide crypten zijn maar zo'n 3 meter hoog.

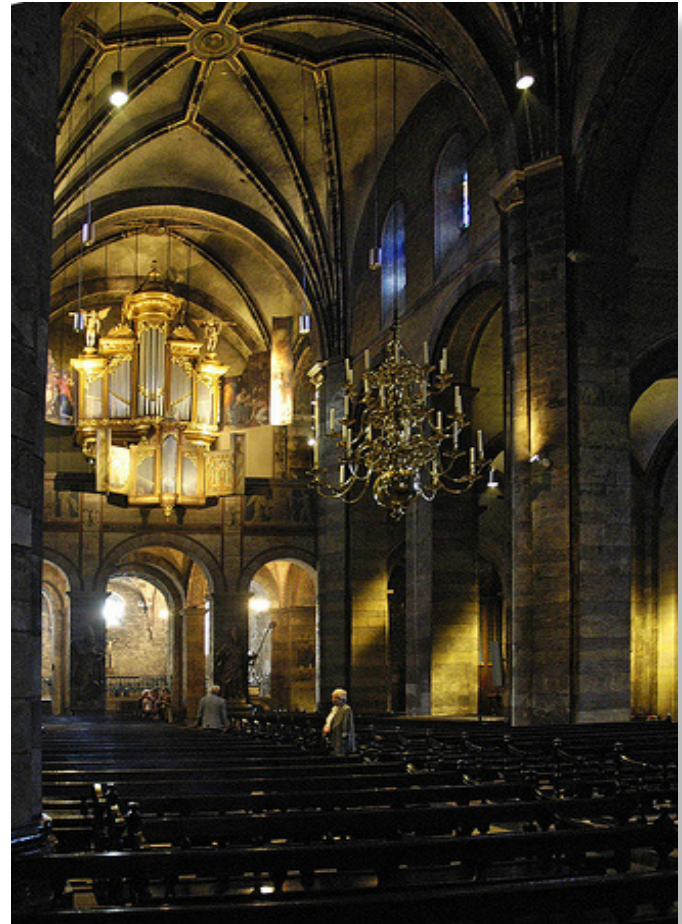
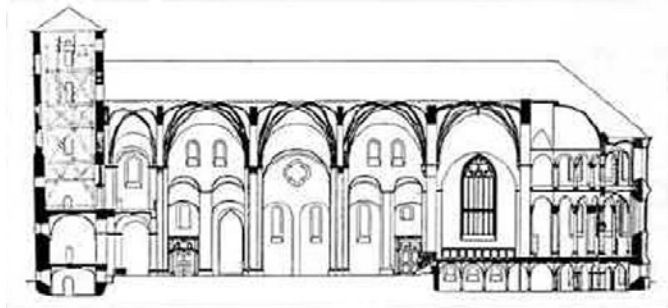
Orgel

Reeds in de 13e eeuw (of vroeger) beschikte deze kapittelkerk over een orgel, dat blijktens het “Liber Ordinarius” gebruikt

*Rechts: Het orgel uit 1651. Het werd vele malen aangepast of veranderd.
Onder: Langsdoorsnede kerkgebouw met duidelijk beide crypten aangegeven. Let op dat de vloer van de viering en het koor op hetzelfde niveau liggen en de oostcrypte zo groot is als beiden tezamen.*

werd op alle feestdagen, zowel tijdens de mis als tijdens de vesper. In 1651 werd het romaanse oksaal vervangen door een barok exemplaar. In dat zelfde jaar plaatste Andries Severijn (Luik, B) het huidige driemanuaals orgel. Van 1804 tot 1837 deed het dienst in de naastgelegen parochiekerk (St. Nicolaas). Het werd meermalen gewijzigd (1830 – Binvignat; 1852 – Merklin & Schütze; 1880 – Pereboom & Leijser; 1963 – Flentrop). De huidige opzet – ten dele gebaseerd op de oorspronkelijke toestand – kreeg het in 1984 tijdens een restauratie door Flentrop (Zaandam). In 1996 plaatste Flentrop nog een verplaatsbaar positief op het priesterkoor. In 1905, tijdens Cuypers' restauratie, werd het oksaal weer gesloopt en vervangen door een pseudo-Romaans. Twee pilaren werden uit de sloop gered en fungeren nu in de stad als basis voor beeldhouwwerken: St. Amorplein en Grote Looiersstraat.

Kruisgang en pandhof

De deur, die naar sacristie en schatkamer leidt geeft toegang tot de kruisgang. Die kunt u niet helemaal aflopen omdat die uitkomt op de

Li.bov: De gotische kruisgang, die nu naar de schatkamer leidt.

Li.ond: In de Mérodekapel, waar u binnenging en tot slot weer naar buiten gaat zou u even kunnen zoeken naar een reliëf uit midden 11e eeuw dat, naar men aanneemt, een eedsaflegging weer geeft. Frappant hieraan is dat de eed met de hand op een relikwie afgelegd wordt. Een handgeschreven bijbel was zeldzamer dan relikwieën. De foto werd gemaakt toen het reliëf net schoongemaakt was, nu is het weer zwart beroet door het dagelijks branden van honderden kaarsen.

Rechts: Het pandhof. De kruisgang loopt tot de Mero-dekapel.

Merodekapel, waar de Sterre-der-Zee staat (zie plattegrond pag. 3).

Van de kruisgang komt u in het pandhof. Hier zijn in 1981 opgravingen gedaan en zijn resten van een eerder kerkgebouw gevonden, waarvan in de inleiding sprake was.

Kapittelrivaliteit

De Onze Lieve Vrouwekerk bezat sinds 1206 een dubbel gouden patriarchaalkruis met splinters van het Heilige Kruis, afkomstig uit Constantinopel. Met het populair worden van pelgrimages werd dat een publiekstrekker die de afgunst wekte van het kapittel van St. Servaas. Zij wist te bewerkstelligen dat de Onze Lieve Vrouwe zijn relieken niet meer buiten de

kerk mocht tonen, ook al deed de Onze Lieve Vrouwe er alles aan dat te voorkomen. In 1492 kwam opeens eenzelfde kruis in de Servaas op de proppen (zie afbeelding pag. 10) omdat nog steeds gelovigen abusievelijk naar de Servaas kwamen om het kruis van de Onze Lieve Vrouwe te zien. Dat de St. Servaas de Onze Lieve Vrouwe probeert te overvleugelen is dus al honderden jaren aan de gang. Het kapittel van St. Servaas schuwde zelfs niet een vervalste oorkonde van Hendrik IV op te voeren die moest bewijzen dat het altijd al de bisschopszetel was geweest. Dat is op z'n zachts gezegd onwaarschijnlijk. In de 4^e eeuw, doordat Tongeren door toenemende aanvallen van Germaanse stammen onveilig werd, verhuisde

Servatius de bisschopszetel naar Maastricht. Toen hij zich met zijn hele gevolg en met alle attributen en relikwieën op pad begaf was dat nauwelijks naar een of andere plek buiten Maastricht, maar naar het enige kerkgebouw binnen het Romeinse castellum, omdat het buiten de stad nog onveiliger geweest zou zijn dan in Tongeren. Toen rond 720 Hubertus de bisschopszetel naar Luik verplaatste stond

op de plek van de Onze Lieve Vrouwe een redelijk grote kerk (31x15,5m) en was de Servaas nog steeds een eenvoudig (tot 2^e helft 6^e eeuw zelfs houten) kapelletje boven het graf van Servatius. Karel Martel gaf in 725 opdracht die kapel (intussen versteend in opdracht van bisschop Mondulfus) te restaureren en uit te breiden.

Zelfs in de 10^e eeuw nog stond er op het Vrijthof slechts een bescheiden centraalbouw (fundamenten opgegraven in 1981, op afb. rechtsboven nog zichtbaar tegen de 11e eeuwse kerk). Proost Geldulfus gaf in 1039 opdracht de Servaaskerk geheel opnieuw op te trekken, wat de basis is van het huidige gebouw. Momenteel wordt de St. Servaas ons gepresenteerd als dé kerkelijke bezienswaardigheid van Maastricht en mag u daar aan de kassa een fors entreegeld betalen, zelfs op open monumen-

Boven: Het tonen van de relieken van de Sint Servaas vanuit de dwergalerij. Dit werd de O.L.Vrouwekerk uitdrukkelijk verboden, zodat die terugviel op de extra gaanderij boven de kooromgang binnen.

Links: Het patriarchaal dubbelkruis van de Sint Servaas was een kopie van dat van de O.L.Vrouwekerk, om gelovigen op een dwaalspoor te brengen.

tendag. Door de eeuwen heen heeft dat voor de Onze Lieve Vrouwebasiliek, door gebrek aan geld en invloed, geresulteerd in minder rigoureuus hakken, breken en vernieuwen en dat mag u als een voordeel zien. Ook de restauraties van Pierre Cuypers (eind 19^e eeuw) hebben de atmosfeer geen geweld aangedaan.

Kunstvoorwerpen

De kerk (en de schatkamer) zijn rijkelijk voorzien van beelden, vaak van hout. Links en rechts van het koor zijn er enkele, waaronder een Anna-te-drieën door Jan van Steffensweert. Bij de ingang vanuit de Merodekapel en iets boven ooghoogte een ander beeld van Steffensweert, St. Christoffel met het Kind op zijn schouder, een houten beeld van Jan van Steffensweert, begin 16^e eeuw. In de zuidelijke zijbeuk is een piëta te vinden uit ±1400 van een niet met name bekende kunstenaar. Op het westkoor staat een messing laat-gotisch doopvont dat aan Aart van Tricht wordt toegeschreven (±1500).

Li.bov: Anna-ten-drieën

Li.ond: Piëta

Rechts: St. Christoffel

Schatkamer

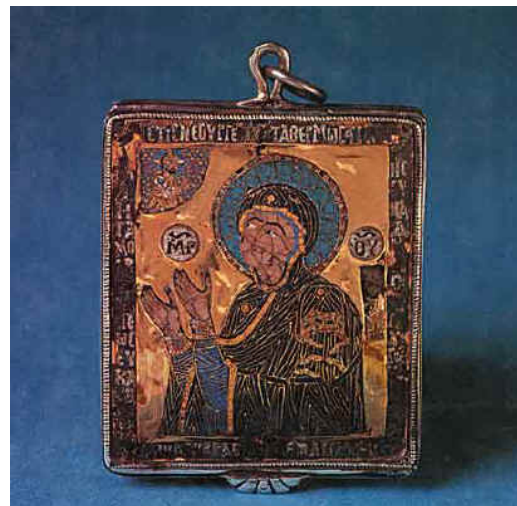
De kerkschat van de Onze Lieve Vrouwe is te zien in de schatkamer. Ondanks de ravage die de Fransen direct na 1794 hebben aangericht is die niet onaanzienlijk. De hoge ouderdom van de kerk zorgde voor een rijke verzameling reliekhouders, liturgisch vaatwerk en textilia. Oude “toningsformulieren” laten alle topstukken van vóór 1794 zien en daarop vallen een drietal 10-11e eeuwse reliekhouders uit Constantinopel op, waarvan er echter nog maar één, een encolpion, in de schatkamer te zien is (foto rechts).

Links: De messing doopvont van Aert van Tricht uit ±1500 dat zich nu op het westkoor bevindt.

Re.bov: Een encolpion, een reliekhoudersje 2e helft 11e eeuw: hoog: 118mm incl. sluiting en oogje, breed: 73mm. De voorzijde toont een email cloisonné kopie van een in het Byzantijnse keizerrijk zeer aanbeden Maria-icoon. De inhoud zou bestaan hebben uit een deel van de mirre en wierookkorrels die het Christuskind van de Drie Koningen kreeg. Dit is één van de Byzantijnse schatten, die in de 12e eeuw in het bezit van de Onze Lieve Vrouwekerk kwamen.

Rechts: Verzameling monstransen.

Boven: Afbraak van de luchtbogen aan de apsis (Stokstraat, ± 1905). Op dat moment is de noordelijke koortoren al gereconstrueerd.
Rechts: Op de foto de zuidoostelijke transeptkapel tijdens de restauratie, 1888

Restauratie 1887-1916

In 1887 begon architect Sprenger - onder supervisie van architect P.J.H. Cuypers - aan de broodnodige restauratie van de Onze Lieve Vrouwekerk. Wat begon als elementaire bouwkundige herstelwerkzaamheden onttaarde in een grootscheepse restauratie en reconstructie van het gebouw, die tot in de 20^e eeuw voortduurde. Achteraf is er commentaar op Cuypers ontstaan; hij zou onder andere veel antiek bouw materiaal hebben vernieuwd dat nu zou zijn hergebruikt of op z'n minst grondig onderzocht. In zijn voordeel moet gezegd worden dat als hij de klus niet zo grondig zou hebben aangepakt er mogelijk nu geen kerkgebouw meer gestaan zou hebben. Vergelijk maar

met de St. Lambertuskathedraal in Luik, die wegens bouwvalligheid eind 18^e eeuw gesloopt moest worden. Vakkennis kan Cuypers zeker niet ontzegd worden; gedurende zijn loopbaan ontwikkelde hij zich tot autoriteit op het gebied van romaanse en gotische bouwkunst en over stilistische blunders heb ik dan ook nog nooit iemand gehoord. Eerst vernieuwde men

grote delen van de vloeren en gewelven. Daarna kwam de zuidelijke transeptarm, de aangebouwde Rochuskapel en de zuidelijke koortoren aan de beurt. Dit deel was zo bouwvallig dat de Rochuskapel nooit meer herbouwd is. De zuidelijke koortoren werd gerestaureerd waarbij een extra aangebracht tussenverdieping werd verwijderd. De evenknie van de koorpartij, in het NO, was de koortoren al in 1775 verdwenen en de H.Drie-vuldigheids (transept-)kapel bouwvallig. Die kapel is herbouwd en de toren geheel gereconstrueerd.

De apsis was verzakt en om dat te stoppen had men ooit twee steunberen gemetseld, waartussen een sacristie was gebouwd (zie daarvoor de afbeelding van Van Gulpen op de omslag). De fundering bleek maar tot twee meter onder het maaiveld te gaan, terwijl de eerste stabiele grondlaag op -7 meter lag. De steunberen en sacristie werden afgebroken en een verbeterde fundering gelegd. Tevens kwam er een stevige “schil” om de apsis te liggen. Dat werd een hele nieuwe muur om de oude, waarbij de ramen opnieuw werden ingepast. Ook het koor en de crypten werden onderhanden genomen.

Links gipsafdrukken van twee kapitelen van het koor, gemaakt bij de restauratie eind 19e eeuw, toen ze nog niet beschilderd waren.

Globaal stappenplan restauratie Onze Lieve Vrouwekerk, 1886-1916

Uit ‘De Neoromaanse restauratie...’ van Wies van Leeuwen.

1882: opmetingstekeningen door de rijksarchitect A. Mulder ten behoeve van de aanvraag van rijkssubsidie;

1886: begroting van de hand van Jos Cuypers ten bedrage van f 100.00; in september door kerkbestuur doorgezonden naar ministerie;

1887 juni: toekenning van f 4.000 subsidie, wat uiteindelijk f 50.000 zou worden;

1887 (2e helft): begin werkzaamheden bij noordwestportaal; hieraan was in 1878 al gewerkt door architect J. Kayser;

1888 e.v.: zuidtransept, zuidoosttoren en St.-Rochuskapel;

1891 e.v.: noordtransept met toren, St.-Annakapel en Drie-vuldigheidskapel;

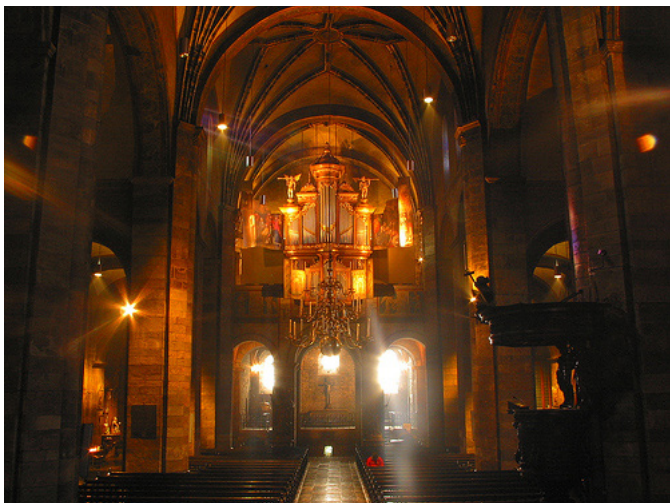
1894-1901: na de stabilisering van de torens werd nu de ertussenin geklemde koorpartij met crypte aangepakt;

1900: met de afbraak van de Hubertuskapel (eerder: Barbarakapel) was men aangekomen aan de zuidzijde van de kerk;

1900-1909: schip, westcrypte en toren worden in- en uitwendig gerestaureerd; verlaging vloeren tot oorspronkelijk peil, waardoor de ruimte rijziger werd; orgeltribune wordt geromaniseerd;

1909: zijn de daken en ramen van de middenbeuk klaar;

1909-1916: kruisgang, eindigend met het herstel van de oorspronkelijke dakhelling van de westpartij.

In de 19^e eeuw drukten restauratiearchitecten een veel zwaarder stempel op het werk dan vandaag. De restauratie van de Onze Lieve Vrouwe heeft Cuypers enige kritiek opgeleverd, maar de enige uitglijer is m.i. de decoratie van het koor. Niemand weet echter of de pilaren en kapitelen van het koor ooit geschilderd zijn geweest. Het is wel zeker dat de zuilen niet zwart horen te zijn. Onder een dikke laag pleister en verf zit namelijk een geraffineerd spel van verschillend gekleurde lagen zandsteen en kolenzandsteen, zoals die ook in de rest van de kerk ook te zien zijn. Het kleurgebruik hoeft niet persé fout te zijn, want er zijn in de crypte verresten rood en donkergrijs gevonden. De moeite van verschillende steensoorten zou men echter niet gedaan hebben om ze even later weer te bedekken.

Kapel Maria Sterre der Zee

De grote publiekstrekker van de Onze Lieve Vrouwe is het

miraculeuze beeld van Maria Sterre der Zee ofwel Stella Maris, ongeveer uit 1400. Dit houten beeld van waarschijnlijk Duitse origine heeft pas na veel omzwervingen zijn plaats in de Mérodekapel van de Onze Lieve Vrouwe gekregen. Volgens sommigen is de kapel Maria ten Oever de oudste standplaats, aan de Mariastraat tegenover de Augustinuskerk. Vandaar kwam het terecht in de eerste Minderbroederskerk (St. Pieterstraat, nu Rijksarchief). Het was een geschenk van Nicolaus van Harlaer bij zijn intrede in de orde der Minderbroeders in 1474. Op die lokatie trok het beeld veel pelgrims en in de kerk werd een speciale kapel aan het koor gebouwd.

De naam Stella Maris heeft van oorsprong weinig met de zee te maken en berust op een verbastering van de eigenlijke naam 'Stilla Maris' ofwel druppel van de zee. Die naam ontstond uit de lettergrepen van de Hebreeuwse vorm van Maria, nl. Mirjam of Marjam: 'mar' betekent druppel en 'jam' zee. Stilla Maris werd verbasterd tot Stella Maris. Een wonder dat in 1684 plaatsvond, de redding van een edelman op zee die in een storm terechtkwam en na behouden thuiskomst een altaar liet bouwen, deed de rest. Vanaf de 18e eeuw is de benaming 'Sterre der Zee' ingeburgerd.

Toen de Minderbroeders, samen met de Jezuiten, in 1639 vanwege hun aandeel in het 'verraad van Maastricht' door de – toen protestantse – overheid uit de stad verbannen werden, werd het beeld in veiligheid gebracht. Eerst naar het klooster der Annunciaten in Wyck, toen naar Slevante en tenslotte naar Tongeren, waar het vanaf 1646 weer op een altaar stond. Pas in 1675 zou de – intussen weer katholieke – magistraat de terugkeer naar Maastricht bevelen hebben. Het beeld werd in plechtige stoet door de paters van Tongeren naar Slevante overgebracht, en vandaar door de Minderbroeders halverwege Maastricht, waar het door de magistraat en de ambachten overgenomen en naar de Collegiale kerk van Sint Servaas overgebracht. De Minderbroederskerk was op dat moment in gebruik als arsenaal en hospitaal en de orde was voorlopig ondergebracht in de – intussen gesloopte – St. Jacobskapel op de hoek van de Breestraat en de St. Jacobstraat. Na acht dagen in de Servaas tentoongesteld te zijn werd het beeld naar die

kapel overgebracht. Zodra het weer in Maastricht te zien was kwam de pelgrimage opnieuw op gang en in korte tijd groeide de orde uit die kleine kapel. Zij kreeg toestemming een nieuwe kerk te bouwen op een plek bij de Lenculenstraat die nu heel toepasselijk Minderbroedersberg heet (tijdens en na de Franse overheersing Paleis van Justitie en gevangenis, nu in gebruik bij de Universiteit). In 1700 was de bouw zover gevorderd dat het beeld in een staatsiekaros met groot ceremonieel naar de tweede Minderbroederskerk overgebracht kon worden.

De Franse overheerser maakte in 1796 een einde aan elke kerk- en kloosteractiviteit in Maastricht, ook aan die van de Minderbroeders. Alle kerkelijke goederen werden in beslag genomen en verkocht. Veel van die goederen werden door particulieren gekocht met de bedoeling ze te bewaren tot de tijd dat de kerken weer konden functioneren. Ook het beeld *Sterre der Zee* werd opgekocht door enkele families, die het bewaarden tot 1804, toen Napoleon het met de paus op een akkoordje gooide en besloot dat de kerken weer open konden. Er bestaat overigens ook een overlevering waarbij het beeld van tevoren uit de kerk ontvreemd werd. Diverse kerken waren als werkplaats, kazerne of anderszins in gebruik bij de Franse troepen en bleven dat

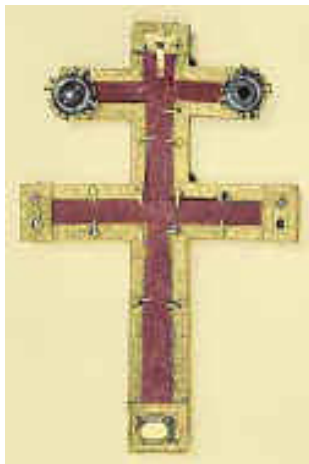
voorlopig ook onder het Koninkrijk der Nederlanden. De Minderbroeders wilden zich voorlopig niet weer in Maastricht vestigen, omdat hun kerk opnieuw in beslag genomen was en niet vrijgemaakt zou worden. Zij kozen ervoor het beeld uit te

lenen aan de Onze Lieve Vrouwe-parochie. Maar ook de Onze Lieve Vrouwe was niet beschikbaar voor de eredienst; er stonden paarden gestald en een smid had er zijn werkplaats. De parochie was uitgeweken naar de St. Nicolaaskerk, die op het Onze Lieve Vrouweplein stond aan de Plankstraat met het koor waar nu Hotel Derlon staat. Ook het beeld werd daar ondergebracht onder voorwaarde dat het terug zou moeten naar de Minderbroeders, zodra die orde zich weer in Maastricht zou vestigen. In 1837 werd de parochie, door bouwvalligheid van de St. Nicolaaskerk, overgebracht naar de intussen weer beschikbare Onze Lieve Vrouwe, inclusief het beeld. Dat heeft in 1903 in de gotische Mérodekapel, noordelijk van het westwerk van de kerk, een plaats gevonden. In 1864 kwamen de Minderbroeders inderdaad terug in

Maastricht, maar een verzoek het beeld te retourneren werd genegeerd door de Onze Lieve Vrouwe. Na een machtswoord van bisschop Paredis bleef het beeld in de Onze Lieve Vrouwe.

Verdwenen Patriarchaalkruis

Toen hierboven de relieken van het Onze Lieve Vrouwekapittel ter sprake kwamen bleek het belangrijkste stuk een Byzantijns patriarchaalkruis (dubbelkruis) te zijn, dat echter niet meer in de schatkamer te vinden is. Dat stuk heeft eeuwenlang 100.000-en pelgrims naar de kerk gelokt en was de inzet van een pittige controverse tussen de kapittels van de Servaas en de Onze Lieve Vrouwe. Het is echter niet verloren gegaan maar bevindt zich nu in de schatkamer van het Vaticaan te Rome en hoe het daar kwam is een heel verhaal. Ik hoefde dat niet meer zelf uit te zoeken; in een uitputtende studie van Dr. Mieke L. de Kreek en haar redactie wordt het verhaal uit de doeken gedaan. (ISBN 90 71570 444) Rechts het Byzantijnse patriarchaalkruis zoals het vandaag de

dag te zien is in Rome. De voet is in 1837 in Rome nieuw bij gemaakt en er staat een stolp overheen; het kruis zelf is uit 2e helft 10e eeuw en buitgemaakt bij de plundering van Constantinopel in 1204. Lees over de [4e Kruistocht](#) en de plundering van Constantinopel en vergeet vooral niet de ooggetuigeverslagen te lezen. In de periode rond bovenvermelde plundering verbleef een Maastrichtse geestelijke gedurende zeven jaar in Constantinopel. Of hij zelf deelnam aan de plundering of er alleen mee in aanraking kwam is niet te achterhalen. Hij kwam in elk geval in het bezit van een aantal reliekenhouders die hij bij zijn terugkeer naar Maastricht (1206?) meenam en iets later aan de Onze Lieve Vrouwekerk schonk. Van die reliekhouders is er met zekerheid nog een in de schatkamer van de Onze Lieve Vrouwe aanwezig (zie pag. 12) maar de twee belangrijkste stukken zijn in Rome.

Boven: In het Vaticaan heeft het dubbelkruis een voet gekregen.

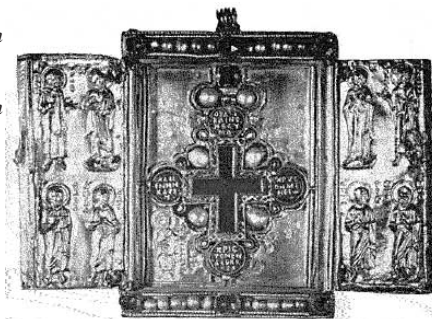
Links: Het patriarchaal dubbelkruis, het topstuk uit de schatkamer van de Onze Lieve Vrouwekerk, dat tijdens het verborgen houden in de Franse Tijd 'cadeau' gedaan werd aan paus Gregorius XVI.

Links: 19e Eeuws kruisrelië, geschonken door paus Pius IX ter compensatie van het verlies van het Byzantijnse patriarchaalkruis.

Rechts: Het triptiek 'het Kruisje van Constantijn' dat eveneens naar het Vaticaan verdween.

Van de Griekse tekst op de achterzijde van het dubbelkruis bestaan vele vertalingen. Hieronder volgt, voorzover ik weet, de modernste:

*Het hout zo mooi om te zien voor de ogen
doodde mij bij het proeven, mij, geschapene naar Gods beeld;
maar hij die schoon was door de schoonheid van Gods wezen
wekte mij weer ten leven, Christus wiens vlees stierf aan het hout.
Hiervoor heeft Romanos, de heerser van de wereld
en gekroond met de schoonheden van zijn deugden,
dit Reliquarium verfraaid met de schoonheid van kostbare stenen,
en hij overwint daardoor demonen en barbaren.*

Oorzaak van alle ellende is de Franse inval en overheersing, die voor Maastricht in 1793/4 begon. Kapittels en kloosters werden opgeheven en de kerken werd het werken onmogelijk gemaakt of de gebouwen in beslag genomen, zoals ook de OLVrouwe gebeurde. Hoge schattingen mergelde niet alleen stad en land maar ook de kerkelijke organisaties uit. Een groot deel van de kerkschat van de OLVrouwe is aan de Fransen afgedragen en

omgesmolten, tot door het Concordaat van 15 juli 1801 tussen paus Pius VII en Napoleon een aantal rigoureuze maatregelen teruggedraaide en in de kerken weer gepreëkt mocht worden. De Onze Lieve Vrouwe werd echter niet terug gegeven zodat men naar de St.Nicolaaskerk moest uitwijken. Bij de dreiging van opheffing van het kapittel hadden de kanunniken de kerkschat onder elkaar verdeeld om veilig te stellen tot betere tijden. De beide topstukken, de Byzantijnse kruisreliëkhouders, werden in bewaring

gegeven aan kanunnik Albertus Thomassen die met zijn schat de stad in 1797 ontvluchtte en in Bree (B) ging wonen. Daar overleed hij in 1800 en bleef de kist met kerkschat in bewaring bij familie. In 1806 stelden de nog in leven zijnde kanunniken een onderzoek in naar de verblijfplaats van de kerkschat en bij controle van het deel in Bree bleken de beide kruisreliëken te ontbreken. Na onderzoek en oproepen (vanaf 1817) om achter de verblijfplaats te komen kwamen beide stukken in handen van oud-kanunnik Michael Lijsens die ze, zonder medeweten van de overige kanunniken, in 1837 overhandigde aan graaf Paulus van der Vrecken die ze op zijn beurt datzelfde jaar aan de toenmalige paus Gregorius XVI schonk. Nadat men dat in Maastricht eindelijk te weten kwam, heeft de kerkmeester diverse pogingen gedaan de stukken terug te krijgen van paus Pius IX, de opvolger van Gregorius. Dat leidde er in 1862 eindelijk toe dat de paus ter compensatie een 19^e-eeuws kruisreliëk aan de Onze Lieve Vrouwe schonk (zie foto). De beide topstukken zouden nooit meer naar Maastricht terugkeren.

Theo Bakker's Domein

De topografische bijzonderheden van Maastrichts ontwikkeling

- **Maastricht**, mix van twintig eeuwen stedelijke structuren. Hoe geografische omstandigheden en menselijk ingrijpen de stad vorm gegeven hebben.
- **Vesting Maastricht**, aanleg, uitbreiding, onderhoud, ontmanteling en slechting der Maastrichtse vestingwerken.
- **Middeleeuwse kloosters** in Maastricht, hun ontstaan en hun doelstellingen. Bijna en bloc moeten ze tijdens de Franse overheersing sluiten. Wat is er van over en waarvoor wordt dat gebruikt?
- **Verdwenen kerspelkapellen en gasthuizen**. In Maastricht stonden veel buurtkapellen en gasthuizen met kapellen, die ingeschakeld werden in de buurtorganisatie en armenzorg. Hoogst zelden kregen ze een taak binnen de parochie.
- **Onze Lieve Vrouwebasiliek**. Stap binnen in de Hoge Middeleeuwen en geniet van een goed geconserveerde romaanse kerk. Lees over de kapittelstrijd tussen het Sint Servaas- en het O.L.Vrouwekapittel, over de restauratie door P.J.H.Cuijpers en over het verdwijnen van de belangrijkste kerkschatten naar het Vaticaan. Lees ook over de geschiedenis van het wonderbaarlijke beeld van de Sterre der Zee.
Vergeet niet de monumentbeschrijving in de volgende kolom.
- **Van Kanaal tot Maasboulevard**. De geschiedenis van het Kanaal van Luik naar Maastricht.

Diversen

- **Watermolens van Maastricht**. Een inventarisatie van alle watermolens die in 1800 nog actief waren, hun geschiedenis en een klein beetje molentechniek. Tevens is dit het verhaal van de Jeker, zoals die door Maastricht stroomt.
- **Maastrichts tweeherigheid**. Hoe een middeleeuwse overeenkomst door de eeuwen slim gebruikt werd voor het welzijn van de stad en hoeveel tweedracht die ook bracht.
- **Wateroorlog België–Nederland**. Sinds 1830 woedt een wateroorlog tussen België en Nederland rond de angels in het “Belgische vlees”: Maastricht en Zeeuws-Vlaanderen.

Artikelen over Maastricht van andere auteurs

- * **Elisabeth Strouven**, stichtster van het tertiariisklooster Calvariënberg, de bakermat van Maastrichts moderne ziekenhuizen. Door Florence Kroon
- * **Sint Servaasbasiliek**, een monumentbeschrijving
- * **O.L.Vrouwebasiliek**, een monumentbeschrijving